

YHTEISTYÖN KEHITTÄMINEN KEHITYSVAMMAISEN LAPSEN PALVELUKOKONAISUUDESSA KUOPION MALLIN MUKAAN

Annukka Jämsä-Taskinen 2009

Lapsen ja nuoren hyvän kuntoutuksen toteutuminen palveluverkostossa –projektin koulutus
2008–2011

Metropolia Ammattikorkeakoulu
Vajaaliikkeisten Kunto ry

Johdanto

Lasten kuntoutuksen erityistyöntekijä kunnan lapsiperhepalvelujen tuottajana kohtaa arkisessa työssään yhteistyön tekemisen voimavarana ja haasteena. Yleisesti on ajattelu, että resurssien puute on syy toimimattomaan yhteistyöhön eri asiantuntijoiden kesken. Päättävävaltaa käyttävät poliitikot ja keskusjohto peräävät säästöjä erityisesti sosiaali- ja terveystoiminoissa. Lääkkeeksi ehdotetaan toimintatapamuutoksia. Artikkelin kirjoittaja on ollut mukana Kuopion kehittämishankkeissa 2006–2007, jossa tämä haaste on otettu vastaan. Lapsiperhepalvelujen kehittämiseen on vastattu toimintatapamuutoksilla, ei lisäresursoinnilla. Erityisneuvolan palvelut rajautuivat tuolloin Kuopion hankkeiden ulkopuolelle. Erityisneuvola vastaa pääosin kuopiolaisten kehitysvammaisten tarvitsemista erityispalveluista.

Kirjoittaja on osallistunut Vajaaliikkeisten Kunto ry:n toimeenpanemaan Lasten ja nuorten hyvän kuntoutuksen toteutuminen palveluverkostossa -projektin koulutukseen 2008–2009. Koulutukseen sisältyvän kehittämistehtävän tavoitteena oli valmistella eri yhteistyötahoja huomioimaan erityisneuvolan lapsiperhepalveluiden kytkeminen osaksi aiemmin sovittuja lapsilähtöisiä yhteistyökäytäntöjä tarkoituksenmukaisin osin. Artikkelin kokoaa valikoidusti paikallisen kehittämistyön taustaa ja tuloksia, jotka liittyvät tähän kehittämistehtävään. Lisäksi artikkelissa kuvataan opiskelun aikana pääosin asiantuntijatapaamisissa toteutettua valmistelutyötä. Loppuun on koottu asiantuntijayhteistyötä edistäviä kehittämisehdotuksia yhteistyön nykytilanteen näkökulmasta.

Lapsiperhepalvelujen kehittämistyö Kuopiossa

Kuopiossa tehtiin ensin perusanalyysi monisektorisesta yhteistyöstä ja lapsiperhepalvelujen toimivuudesta (Lapsiperheiden palvelut Kuopiossa 2007). Tulokset osoittivat lasten ja perheiden tarvitsemien erityisen tuen palvelujen olevan hajallaan ja toiminnallisesti irrallaan peruspalveluista. Peruspalveluihin suunnattu lasta ja perhettä koskeva ohjaus ja tuki oli puutteellista ja koordinoimatonta. Tästä alkoi lapsiperhepalvelujen kehittämistyö eri osahankkeissa.

Terve lapsuus arjessa -hankeen vuosien 2006–2007 tavoitteena oli kehittää ja yhtenäistää lapsiperhepalvelujen toimivuutta ja laatua (Lappalainen 2008). Kohderyhmänä olivat alle yhdeksänvuotiaat lapset ja heidän perheensä. Hankkeen alueeseen kuuluvia palveluja olivat Kuopion **sosiaali- ja terveystoimen** avohoidon lastenneuvola- ja kuntoutuspalvelut, päivähoitopalvelut, psykososiaalisista palveluista lasten mielenterveys- ja kuntoutuspalvelut sekä puheterapia, **vapaa-ajankeskuksen** lasten liikuntapalvelut sekä **koulutuspalveluista** 1–2 luokan perusopetus- ja oppilashuollon psykologipalvelut. Hankkeen täsmennettynä yleistavoitteena oli palveluohjauksen tehostaminen ja peruspalveluihin kohdentuvan tuen ja ohjauksen tehostaminen. Hankkeen pääsisältönä oli palveluiden tasalaatuisuus, varhaisen tuen palveluiden määrittäminen ja sisällyttäminen neuvola- ja päivähoitopalveluihin, peruspalveluihin.

Hankkeessa tuotettiin jäsenelty ja tavoitteellinen ylisektorinen yhteistyömalli (Lappalainen 2008). Käytännössä tämä tarkoittaa mm. sitä, että fysio-, puhe- ja toimintaterapiaan sekä lasten mielenterveyteen ja perheen tukemiseen liittyvä osaaminen on lapsen ja perheen tarvitseman varhaisen tuen vaiheessa kiinteänä osana lapsen ja perheen sekä perustason työntekijöiden arjen tukena. Lapsen tarvitsemien arjen tukitoimien ja arjen kuntoutuksen toteutuminen taataan monenlaisilla sovitulla toimintatavoilla kasvatuskumppanuudessa perheen kanssa.

Erityisneuvolapalvelut ja yhteistyön haasteet

Kuopion erityisneuvolatoiminnan alle 16-vuotiaiden lasten palveluista vastaa kolmen erityisasiantuntijan työryhmä: lääkäri, avohuollon ohjaaja ja toimistos sihteeri. Yksikkö työskentelee omana tiiminään sosiaalitoimen alla. Fysioterapeutin, puheterapeutin ja psykologin palvelut saadaan heidän omista tulosityksiköistään sovittujen viikkotuntimäärien puitteissa. Erityisneuvola toimii verrattain itsenäisenä ja erillään lasten muusta kuntoutustoiminnasta. Kuopiossa kehitysvammaiset

lapset ja heidän perheensä käyttävät lisäksi terveydenhuollon neuvolapalveluja sekä päivähoito-, opetus- ja kuntoutuspalveluja. Erityisneuvolan tärkeimmät sidosryhmät ovat neuvolan terveydenhoitajat, konsultoivat erityislastentarhanopettajat ja kuntoutuksen asiantuntijat.

Erityisneuvolapalveluiden tietynlainen irrallisuus ja avohoidon lasten tiimin fysioterapeuttien ja toimintaterapeuttien esittämä toive yhteistyön kehittämisestä ohjasivat kehittämistyön aihevalintaa. Kehittämistyön päätavoitteena oli edistää alle kouluikäisen lapsen erityisneuvolapalveluiden kytkemistä osaksi Terve lapsuus arjessa -hankkeessa sovittua lapsilähtöistä ja ylisektorista yhteistyömallia (Heinimäki 2008; Lappalainen 2008). Yhteistyömalleista ja käytännön työtä ohjaavista sopimuksista oli jo saatu hyvää kokemusta. Erityisneuvolan palvelut haluttiin tähän mukaan. Kuopion yhteistyömalli käsittää toimintatapamuutoksia ja yhteistyömalleja, joista merkittävimpiä ovat

- palveluohjausta tehostavat toimet ja sovitut käytännöt
- peruspalveluihin kohdistuva tuki ja ohjaus
- varhaisen tuen työmenetelmät.

Kehittämistehtävä rajattiin nykytilanteen selvittämiseen. Selvittämisen toimintatapoja olivat moniammatilliset ja ylisektoriset yhteistyötapaamiset, erikseen sovitut työntekijätapaamiset, yksi lapsen kuntoutussuunnitelmapalaveri ja yksi koulutustilaisuus. VLK:n koulutuskokonaisuuteen liittyviä tilaisuuksia kertyi viiden kuukauden aikana yhteensä 12. Tilaisuuksiin osallistui kymmenen eri ammatin edustajaa ja erään lapsen äiti.

Ensimmäisessä tapaamisessa valittiin työpariksi erityispäivähoidon edustaja, konsultoiva erityislastentarhanopettaja. Hän tunsu parhaiten pienen kehitysvammaisen lapsen yhteistyökäytännöt päivähoidon ja erityisneuvolan välillä. Selvitystä edistivät Kuopiossa jo toimintatavaksi tulleet ennalta sovitut vuosittaiset moniammatilliset yhteistyöpalaverikäytännöt. Kehittämistehtävään liittyvät asiat oli vaivatonta saada näiden palaverien asialistalle. Puolet 12 tapaamisesta sovittiin erikseen, jotta kehittämistehtävän selvitys saatiin tehdyksi. Tapaamisissa kerättiin tietoa nykykäytännöistä ja kehittämistarpeista.

Tilaisuuksissa tehtyjen muistiinpanojen ja muistioiden avulla kerätty aineisto strukturoitiin jälkikäteen taulukon muotoon. Hyvän verkostointervention kriteerit auttoivat osaltaan tunnistamaan laadukkaan yhteistyön tunnuspiirteitä (Vilén, Leppämäki & Ekström 2002). Taulukossa käytettiin apuna Kuopion yhteistyömallin merkittävimpiä asiakokonaisuuksia (Heinimäki 2008; Lapsi Kuopio -hankesuunnitelma 2008; Lappalainen 2008), (taulukko 1).

TAVOITE NYKYTILANTEESSA

<p>1. Palveluohjausta tehostavat toimet ja sovitut käytännöt</p>	<ul style="list-style-type: none"> • omat normitetut ohjausasiakirjat tunnetuksi ja aukaistuiksi muille toimijoille • omat palvelumääritykset tunnetuiksi • asiakas- ja tarvelähtöisesti määritellyt palvelupolkukuvaukset • Kuopiossa käyttöönotettujen konsultaatio- ja yhteistyömallien soveltuvuuden arvioiminen myös erityisneuvolapalveluihin • erityisneuvolatoiminta näkyväksi Kuopion palvelualueuudistukseen
<p>2. Peruspalveluihin kohdistuva tuki ja ohjaus</p>	<ul style="list-style-type: none"> • kirjaamis- ja tiedonsiirtokäytännöistä sopiminen • yhteistyössä laaditun kuntoutussuunnitelman käyttöönotto • säännöllisistä ennalta sovituista yhteistyötapaamisista sopiminen • YHTEISTYÖSOPIMUKSET: <ol style="list-style-type: none"> 1. kotona oleva kehitysvammainen lapsi <ul style="list-style-type: none"> - yhteistyötahona lapsen oma terveydenhoitaja, avohuollon ohjaaja ja kuntoutuksen asiantuntijat 2. kehitysvammainen lapsi päivähoidossa <ul style="list-style-type: none"> - panostaminen siirtymisvaiheeseen - asiakaslähtöisyys lapsen päivähoitoryhmän valitsemisessa - sujuva hakumenettely ja tiedonsiirto • kasvatuskumppanuus työmenetelmäksi myös kehitysvammaisen lapsen kaikissa palveluissa • kohdennettua tekstiä kehitysvammaisen lapsen näkökulmasta varhaiskasvatussuunnitelmalomakkeeseen ja kasvattajan käsikirjaan
<p>3. Varhaisen tuen työmenetelmien hyödyntäminen</p>	<ul style="list-style-type: none"> • yhteistyötahojen päivitetty toimintaohjeet ja käsikirjat: <ul style="list-style-type: none"> - Kasvattajan käsikirja - Varhaisen tuen käsikirja - Pienet lapset liikkeelle -käsikirja • puhelinkonsultaatiokäytännöt

Taulukko 1. Kuopion yhteistyömallin mukaiset haasteet ja kehittämiskohteet erityisneuvolapalveluiden näkökulmasta.

1. Palveluohjausta tehostavat toimet ja sovitut käytännöt

Yhteistoiminta ja palveluohjauksellinen työote edellyttävät toisten työn tuntemista. Erityislapsen ja hänen perheensä arkeen osallistuvien tulee yhteistoiminnallisesti ottaa vastuuta asioiden selvittämisestä ja asiakkaiden ohjaamisesta. Onnistunut työskentely näyttää asiakkaalle sujuvalta, erityisesti palveluketjun saumakohdissa. Työntekijät välttyvät päällekkäiseltä työltä (Koivikko & Sipari 2006; Ruotsalainen 2000). Kuopion malli käsittää erityisesti palveluohjausta edistäviä toimia ja dokumentteja. Ne on laajasti koottu sähköisiksi tallenteiksi kaupungin intranettiin kaikkien palveluketjuun osallistuvien käyttöön. Lapsiperhepalveluja tukevat konsultaatiokäytännöt ovat yksi esimerkki aivan uudesta keinosta ja sopimuksesta, jossa erityisasiantuntijuutta voidaan hyödyntää ilman lääkärin läheteitä tai palaverin järjestämistä. Konsultoimalla voidaan parhaimmillaan saada varhainen tuki oikea-aikaisesti lapsen arkeen. Selvityksessä nousi esiin, miten merkityksellistä on saada erityisneuvolan asiantuntijuus ja palvelut tunnetuksi sidosryhmille. Taulukkoon kirjattujen palveluohjauksellisten tavoitteiden toteutuminen edistää myös uusien työntekijöiden perehtymistä.

2. Peruspalveluihin kohdistuva tuki ja ohjaus

Kehitysvammaisen lapsi on myös neuvola- ja päivähoitopalveluiden asiakas. Tiedonkulku- ja tiedonsiirtoasioissa on ollut ongelmia. Jo lainsäädännöllinen potilasrekisteriasia vaikeuttaa nykykäytännöissä sidosryhmien tiedonsaantia. Selvityksen aikana sovittiin, että esim. neuvolakorttia voisivat käyttää muutkin kuin terveydenhoitajat, jotta edes välttämättömin tieto siirtyisi erityisneuvolasta lastenneuvolaan. Kehitysvammaisen lapsen asioissa laaditaan monenlaisia suunnitelmia: palvelusuunnitelma, erityishuolto-ohjelma, kuntoutussuunnitelma ja päivähoidon erityisen tuen suunnitelma. Tavoiteltavaa olisi yhden lapsen arkea tukevan suunnitelman tekeminen tai suunnitelmien tekemisen nivominen asiakaslähtöisesti toisiinsa (Koivikko & Sipari 2006; Sipari 2008). Sidosryhmien kanssa tehtävien yhteistyösopimusten tarkoituksena on mahdollisimman ammattitaitoinen, tasalaatuinen ja asiakaslähtöinen käytännön toiminta. Ohjeistuksen tulee olla kaikkien tiedossa ja saatavilla. Kuopiossa jo tehtyihin sopimuksiin ja asiakirjoihin on hyvä liittää myös kehitysvammaista lasta koskevat erityisesti huomioitavat asiat.

3. Varhaisen tuen työmenetelmien hyödyntäminen

Laadukkaasti laaditut uutta yhteistyötä kuvaavat ohjeet, käsikirjat ja tiedotteet tukevat ja lisäävät kaikkien toimijoiden yhteistä osaamis pohjaa. Niiden käytöstä saatu taitotieto voi myös vähentää yksittäisten asiakastapaamisten, terapioiden ja konsultaatioiden määrää (Lappalainen 2008). Näihin Kuopiossa käyttöönotettuihin dokumentteihin halutaan myös kehitysvammaisen lapsen arjen tukemista edistävää materiaalia.

Paikallinen yhteistyömalli muutoksen tukena

Vastaanotto kehittämistehtävälle oli sekä erityisneuvolan että muiden toimijoiden puolelta myönteinen ja muutoksiin motivoitunut. Työntekijät sitoutuvat asiaan, johon voivat itse vaikuttaa ja joka edistää asiakaslähtöisyyttä. Voimavarat halutaan yhdistää tarkoituksenmukaisella tavalla. Kehittämistehtävästä saatu materiaali edesauttoi erityisneuvolapalveluiden ja sidosryhmien välisen yhteistyön keskeisten asioiden esille tuomista. Terve lapsuus arjessa -hankkeessa sovittu moniulotteinen lapsilähtöinen yhteistyömalli auttoi jäsentämään niin tiedonkeruuta kuin sen jäsentämistä (taulukko 1). Kuopion hankkeissa toimineen projektipäällikön asiantuntija-arvion avulla selvityksen materiaali jäsenitys jalostui toteutuskelpoisiksi kehittämissuunnitelmiksi nyt meneillään olevaan Kaste-hankkeen osahankkeeseen Lapsi Kuopio. Kuopion mallissa johdon sitouttaminen toimintamallien johtamiseen on ollut alusta asti keskeinen toimintatapa. Myös tämän kehittämistehtävän ehdotukset esitellään ensin varhaiskasvatuksen johtoryhmälle. Entisenä projektipäällikkönä ja nykyisen hankkeen koordinaattorina toimiva henkilö esittelee Terve lapsuus -hankkeen tulokset ja mallin erityisneuvolan työntekijöille. Oletettavasti tämä entisestään lisää heidän motivaatiotaan yhteistyön tavoitteelliseen kehittämiseen. Osa taulukkoon kootuista tavoitteista saavutetaan asiakirjojen pienimuotoisella päivittämisellä. Jo selvityksen aikana työntekijät pyrkivät sopimaan heti käytäntöön otettavia yhteistyön sujuvuutta edistäviä yhteneviä toimintatapoja. Eräs päivähoiton KELTO kuvaa onnistumistaan näin:

”Lapsen äiti soitti todellakin pian tapaamisemme jälkeen. Kerroin äidille päivähoidon vaihtoehtoista sekä juuri sopimistamme käytännöistä. Ehdotin siis, että voisin tulla kotikäynnille yhdessä lapsen kanssa työskentelevien työntekijöiden kanssa ja yhdessä voisimme miettiä lapsen päivähoitoon liittyviä asioita (ne kovasti tuntui äitiä mietityttävän). Tuntui, että jo puhelun aikana ja juuri tällä käytännöllä saadaan luotua perheeseen luottamuksellista yhteistyön alkua. Kotikäynnin sovin sitten avohuollonohjaajan kanssa ja paikalla oli myös puhe- ja fysioterapeutti. Näin tutustuin hetken lapseen ja kaikkien näkemys (tärkeimpänä korostin nimenomaan äidin) kuultiin yhdessä. Kerroin päivähoiton senhetkisistä vaihtoehtoista ja sovin aikatulusta äidin kanssa, eli milloin tiedän eri päivähoitopaikkavaihtoehdot ja miten sovitaan tutustuminen paikkoihin. Lapsi on marraskuussa 3 v täyttävä tomera down-tyttö. Hänen näkeminen ennen esim. erityisryhmäpaikan miettimistä oli mahdottoman tärkeää. Down-lapsia on niin monenlaisia, että osaisi sitten suositella oikeaa paikkaa perheelle ja toisaalta osasi itse pitää lapsen puolta KELTOjen päiväkotipaikkojen jakotilanteessa. Hänen kohdallaan kaikki meni tosi loistavasti ja äiti oli ikionnellinen. Kotikäynnistä oli myös se hyöty, että pystyin lapsen tulevan päiväkodin eltolle kertomaan jotain perheestä ja lapsesta ennen tutustumista, niin hän taas osasi ottaa heidät riittäväällä sensitiivisyydellä vastaan.”

Kuopion lapsilähtöiset perus- ja tukipalvelujen väliset yhteistyösopimukset ja yhteistyömuodot ovat juurtumisvaiheessa. Isossa organisaatiossa käytännöt muuttuvat vähitellen.

Erityisneuvolayhteistyöhön kohdennetut haasteet on nyt koottu. Erityisneuvolan toiminnan nivominen samaan paikalliseen malliin on erittäin tarkoituksenmukaista. Tavoitteisiin pääsemisessä hyvänä takaajana ovat nykyisen hankkeen tarjoamat mahdollisuudet irrottautua perustyöstä työn kehittämiseen. Jotta muutoksia voidaan johtaa, on jatkossa hyvä määritellä tarkemmin, milloin muutos kohdistuu rakenteisiin, milloin palveluprosesseihin tai työntekijän työhön.

Yhteistyön kehittäminen on Kuopion strategian mukaista toimintaa ja siten keskusjohtotason arvottamaa toimintaa (Kuopio 2008). Kuopion yhteistyömallista ovat hyvin tunnistettavissa VLK:n ”Lasten ja nuorten hyvä kuntoutus” -projektin tuloksena julkaistut lapsen kuntoutuksen yleiset suuntalinjat ja kuntoutuskäytäntöihin liittyvät teemat (Koivikko & Sipari 2006; Sipari 2008).

LÄHTEET

- Heinimäki, L. 2008. Terve lapsuus arjessa –hanke, Arviointiraportti. Stakes Jyväskylän alueyksikkö
- Koivikko M. & Sipari S. 2006. Lapsen ja nuoren hyvä kuntoutus. Helsinki: Vajaaliikkeisten Kunto.
- Kuopio 2008 = Kuopion sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen tarkistettu strategia 2012 ja tavoitteet vuodelle 2009. ”Hyvinvoinnin edistämiseksi toisista välittäen”. Kuopio: Kuopion kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden lautakunta.
- Lapsi Kuopio -hankesuunnitelma 2008. Ylisektorisen varhaisen tuen palvelumallin juurruttaminen ja edelleen kehittäminen vuosina 2008–2011. Kuopio: Kuopion kaupunki.
- Lappalainen, J. 2008. Terve lapsuus arjessa -hanke 2006–2007. Loppuraportti. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisusarja 2008:16. Kuopio: Kuopion sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Lapsiperheiden palvelut Kuopiossa 2007. Selvitys alle yhdeksänvuotiaiden lasten ja heidän perheidensä palveluista ja yhteistyökäytännöistä eri toimijoiden näkökulmasta. Lapsi- ja nuorisopoliittinen neuvottelukunta. Erillisselvitykset ER 2007:4. Kuopio: Kuopion kaupunki.
- Ruotsalainen, P. 2000. Asiakaslähtöinen palveluketju ja tietoteknologia. Teoksessa Nouko-Juvonen, S., Ruotsalainen, P. & Kiikkala, I. (toim.) Hyvinvointivaltion palveluketjut. Helsinki: Tammi, 7–32.
- Sipari S. 2008 Kuntouttava arki lapsen tueksi. Kasvatuksen ja kuntoutuksen yhteistoiminnan rakentuminen asiantuntijoiden keskustelussa. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 342. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vilén, M., Leppämäki, P. & Ekström, L. 2002. Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveystieteillä. Porvoo: WSOY.